

Trendsetters en trend-volgers

Een empirische toets van Kennedy's speculatieve interpretaties

Peer Scheepers

1 Inleiding

Kennedy's artikel werpt een interessant licht op een gedeelte van de sociaal-culturele ontwikkelingen die zich eind jaren zestig en begin jaren zeventig voltrokken. Na een weinig specifieke schets van globale ontwikkelingen (modernization, urbanization ... and even vulgarization: p. 1), stelt hij dat vele wetenschappers die tijd karakteriseren als een episode van generatieconflicten: conflicten tussen de vooroorlogse en de protestgeneratie (p. 8-10). Maar aangezien hij meent dat er in Nederland weinig tot geen openlijke generatieconflicten waren rond bepaalde thema's, stelt hij de vraag aan de orde of het dan misschien het waardeconflict was tussen de generaties, dat deze episode tot zo'n belangwekkende historische fase in de Nederlandse geschiedenis maakte (p. 11). Zijn antwoord is: er is wellicht een intergenerationeel waardeconflict geweest, maar dat conflict was nooit onoverbrugbaar. Daarom is het overdreven om te spreken van generatieconflicten (p. 12). Sterker nog: in Nederland was het zo dat leden van de vooroorlogse generatie in sterke mate bereid waren allerlei compromissen te sluiten met leden van de protestgeneratie, waardoor het intergenerationele conflictpotentieel sterk verminderde, hetgeen een verklaring zou opleveren voor de weinig conflictueuze situaties tussen generaties in die tijd (p. 12). Deze stelling specificeert hij daarna: het was niet zozeer de hele vooroorlogse generatie als geheel, die de intergenerationele conflicten reduceerde, alswel met name de prominente middenklassenouders binnen de vooroorlogse generatie die vaak wel sympathie koesterden voor de progressieve en democratische idealen van hun kinderen (p. 14). Deze specificatie is van belang in het licht van Kennedy's verhandeling over de niet precies omschreven elites die van doorslaggevend belang waren bij de opbouw van het moderne sociaal-culturele Nederland, juist omdat zij moderne oplossingen voor problemen definieerden (p. 3-8).

2 Van speculatieve interpretaties naar toetsbare hypotheses?

Nu stel ik mij op het standpunt dat dergelijke interpretaties van de contemporaine geschiedenis pas aanspraak kunnen maken op geldigheid, en dus pas dan imposant

zijn, wanneer er empirisch materiaal getoond kan worden dat de voorgestelde interpretatie kan rechtvaardigen. Afgezien van weinig indrukwekkende anekdotes, ontbreekt het daaraan ten ene male in de studie van Kennedy, overigens ook in de dissertatie (1995). Mijn bezwaar is dat Kennedy's interpretatie eigenlijk de empirische evidentie ontbeert om zoveel publicitaire ophef te rechtvaardigen. Daarom wil ik in deze bijdrage eens nader bezien of en in hoeverre er empirische evidentie te vinden is die het anekdotische overstijgt en aanspraak kan maken op enige generaliseerbaarheid.

Wanneer ik zijn interpretatie correct heb weergegeven en vervolgens in beschouwing neem om daaruit toetsbare hypotheses af te leiden, dan ontwaar ik, zij het met enige moeite, in Kennedy's interpretatie een 'trendsetter/trendvolger theorie' zoals dat al eerder door Middendorp met betrekking tot de onderhavige periode is gepostuleerd. Middendorp stelde destijds dat juist die groepen op zouden treden als trendsetter ... die het meest betrokken zouden zijn bij bepaalde culturele en maatschappelijke ontwikkelingen ... (1979: 170-171). Dienaangaande stelde hij dat deze 'theorie' zou gelden voor de jongere generaties die ten aanzien van religieuze attitudes en democratische rechten de trend zouden hebben gezet. Vervolgens stelde Middendorp dat het gedachtegoed van de trendsetters mogelijkwerwijs navolging vindt, bij wijze van diffusie, wanneer ... in een later stadium andere groepen de trend overnemen of althans in sterkere mate gaan vertonen dan in eerste instantie het geval was ... (1979: 171).

De interpretatie van Kennedy levert evenwel een specificatie op van de theorie van Middendorp in die zin dat de trendsetters en trendvolgers met naam en toenaam worden genoemd. *De trendsetters zijn onmiskenbaar de leden van de zogenaamde protestgeneratie geweest*, volgens de definitie van Becker (1992): de mensen die zijn geboren tussen 1940 en 1955. *De trendvolgers zijn de leden van de middenklasse uit de vooroorlogse generaties geweest*, geboren voor 1940, die zich om wat voor redenen dan ook, in toenemende mate welwillend gingen opstellen tegenover de eisen en/of inzichten van de jongere generatie teneinde zodoende escalatie van conflicten te voorkomen. Die eisen hadden, zowel volgens Middendorp (1979) als volgens Kennedy (ibidem) betrekking op *democratische rechten*. Daarnaast noemt Kennedy dat die inzichten betrekking hadden op *ouderwetse opvattingen inzake opvoedingsstijlen* aangezien de autoriteit van ouders in het bijzonder maar wellicht ook meer in het algemeen een probleem was geworden (p. 7).

Wanneer deze theoretische interpretatie op enige empirische geldigheid aanspraak kan maken, dan zou ik de daaruit voortvloeiende hypotheses niet moeten kunnen verwerpen. Om Kennedy recht te doen zouden de hypotheses wel zo precies mogelijk op de tijdsas gesitueerd moeten worden. Kennedy zelf is daar niet erg duidelijk over. Hij suggereert dat de generatiekloof zich aanvankelijk manifesteerde rond 1966 (p. 6). Wanneer ik in navolging van Kennedy (p. 7) veronderstel dat al die veranderingen in gang zijn gezet in de tweede helft van de jaren zestig, zou het ver-

volgens zo moeten zijn geweest (*hypothese 1*), dat er kort na de tweede helft van de jaren zestig, bijvoorbeeld in 1970, slechts betrekkelijk kleine verschillen zijn geweest tussen de leden van de protestgeneratie enerzijds en de middenklasse van de vooroorlogse generaties anderzijds met betrekking tot attitudes inzake democratische rechten en (ouderwetse) opvoedingsstijlen. Daarenboven impliceert Kennedy's interpretatie (*hypothese 2*), dat die verschillen tussen de leden van de protestgeneratie enerzijds en de middenklasse van de vooroorlogse generaties anderzijds in het begin van de jaren zeventig alleen maar kleiner, maar in ieder geval niet groter zouden moeten zijn geworden, aangezien er anders toch weer een voedingsbodem zou zijn geweest voor intergenerationeel conflict, hetgeen niet het geval is geweest. In de veronderstelling dat deze hypothesen correct afgeleid zijn uit de speculatieve interpretaties van Kennedy, zet ik me nu aan de schone taak om deze te toetsen, maar niet voordat ik nog enkele kanttekeningen heb gemaakt.

Ten eerste een opmerking met betrekking tot de factoren die Kennedy in zijn beschouwing betreft. Het heeft er alle schijn van dat hij meent dat het toebehoren tot de ene of de andere generatie alsook tot de ene of andere sociale klasse van doorslaggevend belang zou zijn voor de mate waarin men een bepaald standpunt onderschrijft. Deze notie lijkt in hoge mate op de theoretische noties die Mannheim (1928/1964) in zijn klassieke essay naar voren heeft gebracht. Maar inmiddels weten we uit andere studies dat andere factoren met betrekking tot de genoemde standpunten ook van belang zijn (Middendorp 1978, 1991; Scheepers et al. 1992), zoals bijvoorbeeld de opleiding die men heeft genoten en de mate waarin men bij het kerkelijk leven is betrokken, hetgeen eind jaren zestig, begin jaren zeventig wellicht nog een zeer belangrijke factor was die men daarom dient te verdisconteren.

Ten tweede een opmerking over de status van zijn theorie: hoe interessant Kennedy's interpretatie moge zijn, zij bevat welbeschouwd enkel beschrijvende en geen verklarende proposities met betrekking tot de vraag *waarom* de leden van bepaalde generaties het ene of andere standpunt zo sterk onderschrijven. Dit is des te merkwaardiger omdat Kennedy zich wel bewust schijnt te zijn van verklaringen die, zo zou men in navolging van Mannheim opperen, betrekking hebben op de invloed van de formatieve en/of periode context op attitudes en gedragingen (vgl. p. 2 van Kennedy's artikel). Het is om deze lacune dat het bij Kennedy duister blijft waarom de middenklasse van de vooroorlogse generatie zich zou hebben aangepast aan de trend die was gezet door de protestgeneratie. Deze lacune maakt de hele constellatie van speculaties eigenlijk onbevredigend.

3 Data en meetinstrumenten

Teneinde deze hypothesen te toetsen, heb ik gezocht naar geschikte data. Die zijn in 1970 verzameld onder leiding van Cees Middendorp en gepubliceerd in 1978. Dit survey heette toen 'Progressiviteit en Conservatisme' en is sinds 1975 op groten-

deels dezelfde wijze uitgevoerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau onder verantwoordelijkheid van Jos Becker. Deze surveys bieden een onschatbare kwantiteit en kwaliteit aan data op grond waarvan zowel Middendorp (b.v. 1991) als Becker (b.v. met Vink 1994) belangwekkende studies het licht hebben doen zien. Het gaat om nationale steekproeven waarvan de 'gesampelde' mensen (elk plusminus tweeduizend) worden benaderd met mondelinge vragenlijsten. Het is niet duidelijk of en in hoeverre deze steekproeven daadwerkelijk representatief zijn voor de Nederlandse bevolking evenmin als bekend is in hoeverre selectieve non-response de mate van representativiteit heeft aangetast. Deze bestanden zijn, ook voor andere doeleinden, over de periode 1970-1992 gepoold zodat longitudinale vergelijkingen mogelijk zijn. De in het onderstaande te beschrijven schalen zijn geconstrueerd op het gepoolde bestand.

Ter meting van de genoemde democratische rechten heb ik, in navolging van Middendorp (1978) twee meetschalen geconstrueerd. De eerste is geconstrueerd aan de hand van drie items die betrekking hebben op de *vergroting van inspraak*: van studenten op universiteiten, van scholieren op middelbare scholen en van burgers op de gemeenteraad en het provinciale bestuur. De betrouwbaarheid van deze schaal (Cronbach's alpha) bedraagt .75. De tweede is geconstrueerd aan de hand van zeven items die betrekking hebben op de *vrije uitoefening van burgerrechten*: de vrijheid om te demonstreren, te schrijven en te zeggen wat men wil in het openbaar, militaire dienst te weigeren, kritiek uit te oefenen op het Koningshuis. Ook deze schaal heeft een betrouwbaarheid van .75. Ter meting van de *opvoedingsstijlen* heb ik een schaal geconstrueerd van drie items die betrekking hebben op de noodzaak van (absolute) gehoorzaamheid van kinderen aan hun ouders. Deze schaal heeft een betrouwbaarheid van .74. Deze schalen zijn elk gestandaardiseerd en wel zo dat zij over de periode 1970-1992 een gemiddelde van 500 en een standaarddeviatie van 100 hebben.

Met betrekking tot de onafhankelijke variabelen heb ik een indeling van *generaties* gehanteerd die overeenkomt met de speculaties van Kennedy, die feitelijk berust op de studies van Becker (1992): vergelijk de indeling in tabel 3. Ter meting van *sociale klasse* heb ik, gegeven de beperkingen van deze secundaire gegevens, mijn toevlucht gezocht tot de meting van de subjectieve definitie van de respondent tot welke klasse hij/zij meent te behoren: de arbeidersklasse, de lagere middenklasse of de hogere middenklasse. De mensen die zich niet tot een van de genoemde klassen rekenden, zijn in de analyses als een aparte categorie opgenomen. Hoewel deze indeling betrekkelijk globaal is, blijkt zij in allerlei onderzoek het beste te voldoen in termen van betrouwbaarheid en geldigheid (Van Snippenburg 1989). *Opleiding* is gemeten met de eenvoudige vraag naar de hoogst genoten opleiding. En *kerkbezoek* is ook gemeten met een eenvoudige vraag naar de bezoekfrequentie in de periode voorafgaande aan het interview.

4 Analyses

Voorafgaande aan de eigenlijke hypothesetoetsing heb ik op eenvoudige wijze de trends in de drie genoemde afhankelijke variabelen in beeld gebracht via een-weg variantie analyses. Deze longitudinale trends staan in Tabel 1.

Tabel 1: Longitudinale trends 1970-1992 in attitudes inzake democratische rechten en opvoedingsstijlen (N=11698)

	voor vergroting inspraak	voor uitoefening burgerrechten	tegen ouderwetse opvoedingsstijl
1970	550	491	474
1975	476	470	486
1980	486	492	496
1985	489	508	511
1991	502	523	520
1992	496	514	512
eta	.24	.17	.16

Er schuilen enkele opmerkelijke resultaten in deze tabel. Met name ten aanzien van de vergroting van inspraak maar ook, zij het in mindere mate, ten aanzien van de vrije uitoefening van burgerrechten geldt dat daar in 1970 betrekkelijk veel aanhang voor was die in 1975 evenwel sterk was verminderd. In navolging van Middendorp (1991) zou kunnen worden gesteld dat er in dit opzicht in het begin van de jaren zeventig een restauratie heeft plaatsgevonden. Ten aanzien van de opvoedingsstijlen geldt dat er in het begin van de jaren zeventig eigenlijk nog niet zoveel verzet was tegen een autoritaire opvoeding, hetgeen langzaam maar zeker is toegenomen in de jaren tachtig tot en met het begin van de jaren negentig. Het jaar 1992 toont een omslag van die trend.

Teneinde de genoemde hypothesen te toetsen heb ik twee-weg variantie analyses uitgevoerd. Daarmee krijgt men antwoord op de vraag of de genoemde kenmerken (het toebehoren tot een generatie of een klasse) van onderscheidend belang zijn met betrekking tot de afhankelijke variabelen (democratische rechten en opvoedingsstijlen), onder controle van relevante covariaten (opleiding en frequentie van kerkbezoek). Ook krijgt men antwoord op de vraag of er tussen sociale klassen binnen generaties verschillen bestaan met betrekking tot de afhankelijke variabelen (i.c. of de interactie tussen generatie en sociale klasse al dan niet significant is). De resultaten van deze interactietests staan in Tabel 2.

Tabel 2: Twee-weg variantie analyses op afhankelijke variabelen (1970 en 1975): F-waarden (# = niet significant, $p > .05$, alle andere parameters zijn wel significant)

	voor vergroting inspraak		voor uitoefening burgerrechten		tegen ouderwetse opvoedingsstijl	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
subjectieve klasse	5,7	14,4	,7#	,9#	4,1	5,1
generatie	21,5	37,9	33,2	29,8	24,7	25,9
interactie:						
klasse*generatie	1,6#	1,2#	2,3	1,1#	,6#	,8#
kerkfrequentie	69,2	30,7	168,7	154,6	95,8	107,4
opleiding	49,4	,01#	66,3	111,1	315,8	294,8

In deze tabel kan men zien dat ten aanzien van elk van de genoemde variabelen de verschillen tussen de sociale klassen ondergeschikt zijn in vergelijking met de verschillen tussen de generaties, tussen opleidingsniveaus alsook tussen de categorieën van mensen die verschillen in de mate van hun kerkbezoek. De belangrijkste conclusie van deze tabel is evenwel dat er slechts in een enkel geval sprake is van interactie tussen sociale klasse en generatie¹; in alle andere gevallen is de interactieterm dus niet significant hetgeen impliceert dat er tussen sociale klassen binnen generaties (of vice versa) geen grote verschillen bestaan met betrekking tot elk van de afhankelijke variabelen. Daarmee is feitelijk de eerste hypothese ten aanzien van klassenverschillen binnen generaties, die we uit het werk van Kennedy hebben gededuceerd, reeds verworpen.

Desalniettemin kunnen we nagaan of er tussen generaties als geheel dan sprake is geweest van trendsetters en trendvolgers. Daartoe verrichten we regressieanalyses waarbij we de verschillen tussen de generaties alsook tussen de sociale klassen in beeld brengen, onder controle van twee variabelen waarvan we inmiddels weten dat zij van groot belang zijn, in dit geval opleiding en kerkbezoek. Gelet op de speculaties van Kennedy toetsen we of de vooroorlogse generaties verschillen van de protestgeneratie alsook of de sociale klassen verschillen van de mensen die zich toen beschouwden als lid van de (hogere) middenklasse, i.c. de sociale klasse waaraan wordt toegedicht dat zij zich betrekkelijk vrijzinnig zou hebben opgesteld. Deze resultaten staan in Tabel 3.

Ten aanzien van de speculaties van Kennedy merken we op dat we die (wederom) dienen te verwerpen: zowel in 1970 als in 1975 waren er grote (want significante) verschillen tussen enerzijds de leden van de protestgeneratie en anderzijds de leden van de diverse vooroorlogse generaties ten aanzien van de vergroting van inspraak,

Tabel 3: Regressieanalyses op afhankelijke variabelen (1970, n=1922 en 1975, n=1957); ongestandaardiseerde en gestandaardiseerde (tussen haakjes) regressiecoëfficiënten; # = niet significant ($p > .05$), alle andere parameters zijn significant ($p < .05$, $t > 1.96$)

	voor vergroting inspraak		voor uitoefening burgerrechten		tegen ouderwetse opvoedingsstijl	
	1970	1975	1970	1975	1970	1975
<i>generaties:</i>						
1897-1909	-65.8	-74.1	-56.5	-75.6	-53.9	-59.4
1910-1929	-35.7	-50.7	-40.2	-37.7	-31.4	-39.3
1930-1940	-34.7	-37.4	-15.7	-19.2	-14.1	-23.9
1941-1955						
1956-		46.4		12.2		11.3
<i>subjectieve klassen:</i>						
arbeiders	12.5	42.2	31.3	7.7#	-18.4	-22.9
lagere middenklasse	-14.2	17.2	8.6#	2.7#	-3.9#	-15.3
hogere middenklasse						
niet klassificeerbaar	-14.1	27.0	4.5#	-4.4#	2.7#	.5#
<i>kerkfrequentie</i>						
	(-.16)	(-.07)	(-.24)	(-.21)	(-.16)	(-.15)
<i>opleiding</i>						
	(.14)	(.01)#	(.20)	(.19)	(.31)	(.25)
Adj. R2	.09	.10	.16	.16	.21	.21

Toelichting: De categorieën ten aanzien waarvan geen parameters zijn weergegeven, hebben in de analyses gediend als referentiecategorie.

de vrije uitoefening van burgerrechten alsook ten aanzien van de opvoedingsstijlen. Dit impliceert dus op de eerste plaats dat de kloof tussen de generaties toentertijd helemaal niet gedicht was en op de tweede plaats dat er dus significante intergenerationale verschillen waren met betrekking tot democratische rechten en opvoedingswaarden. Waar Kennedy wel gelijk in heeft, maar dat is weinig verrassend, is dat binnen de protestgeneratie veel aanhang bestond voor inspraak, burgerrechten en nieuwerwetse opvoedingsstijlen.

Met betrekking tot de tweede hypothese merken we op dat het er geenszins de schijn van heeft dat de verschillen tussen de generaties in de periode 1970-1975 kleiner waren geworden: en dat geldt eveneens voor alle drie afhankelijke variabelen. Binnen de protestgeneratie bleef de aanhang voor het 'nieuwerwetse' gedachtegoed groot. Maar de kroon werd in 1975 gespannen door de leden van de zogenaamde verloren generatie bij wie dit gedachtegoed blijkbaar nog wijder verbreid was dan bij de protestgeneratie. Bij de leden van de overige generaties kan ik in 1970 noch in 1975

bijval bespeuren: ten aanzien van elk van de afhankelijke variabelen geldt dat de leden van de vooroorlogse generaties dat gedachtegoed significant minder onderschreven. Opmerkelijk is dat er in die periode wel uit onverwachte hoek bijval kwam voor het gedachtegoed van de protestgeneratie, namelijk uit de hoek van de arbeidersklasse. Op het publieke domein, waar het ging om inspraak en burgerrechten, ontpopten de leden van de arbeidersklasse zich als voorstanders. Op het particuliere domein, daarentegen, waar het ging om opvoedingsstijlen, bleken de arbeiders niet zo gecharmeerd van die moderne opvattingen.

Volledigheidshalve vermeld ik de betrekkelijk consistente effecten van opleiding en de frequentie van kerkbezoek op de afhankelijke variabelen. Uit de bevindingen komt naar voren dat naarmate men een hogere opleiding had genoten, men des te enthousiaster was voor het nieuwerwetse gedachtegoed. Op deze regel is eigenlijk maar een uitzondering. Daarnaast blijkt dat naarmate men in die tijd vaker de kerk bezocht, men des minder geporteerd was van deze moderne opvattingen. Op deze regel bestond toen geen uitzondering. In het navolgende wil ik de bevindingen nog eens op een rijtje zetten in het licht van Kennedy's theorie.

5 Conclusie en discussie

In het voorgaande heb ik getracht om toetsbare hypothesen af te leiden uit Kennedy's speculatieve interpretaties over de, naar zijn oordeel, weinig conflictueuze intergenerationele situatie aan het einde van de jaren zestig en het begin van de jaren zeventig. Kennedy's centrale idee was dat de generatie kloof tussen de protestgeneratie en de andere generaties toen, als het ware, is gedicht door de middenklasse van de vooroorlogse generatie. Dat idee was vooral gebaseerd op anekdotisch materiaal met een zeer beperkte waarde als het gaat om algemenere uitspraken over de toenmalige sociaal-culturele omstandigheden. Daarom heb ik zijn ideeën getoetst aan de hand van data die we mogen beschouwen als zijnde representatief voor de Nederlandse bevolking in die tijd.

Welnu, ik heb geen empirische evidentie gevonden voor zijn centrale stelling over de middenklasse van de vooroorlogse generaties: er bleken binnen generaties geen significante verschillen te bestaan tussen sociale klassen met betrekking tot het door Kennedy genoemde destijds 'nieuwerwetse gedachtegoed' inzake democratische rechten en opvoedingsstijlen. Deze bevindingen impliceren dat de middenklasse van de vooroorlogse generaties aan het eind van de jaren zestig niet meer geporteerd was (geraakt) van dat nieuwerwetse gedachtegoed. Daarom kan het niet zo zijn geweest dat de vooroorlogse middenklasse de kloof met de protestgeneratie heeft gedicht. Dat is misschien wel gebeurd rond anekdotische incidenten die worden beschreven door Kennedy (vgl. Righart 1995). Maar het ging toen blijkbaar (alleen) om bestuurders van de vooroorlogse generatie die de kloof met de (kansrijke leden van de) protestgeneraties probeerden te dichten om escalaties te voorkomen; derge-

lijke opvattingen waren evenwel niet wijd verbreid binnen de vooroorlogse middenklasse.

Vervolgens heb ik bekeken of de kloof tussen de generaties in 1970 meer in het algemeen was gedicht: dat zou natuurlijk evenzeer een verklaring kunnen vormen voor de weinig conflictueuze intergenerationele kloof. Ook dat bleek niet het geval te zijn: er waren in 1970 immers significante verschillen in de opvattingen over democratie en opvoeding tussen de generaties welke verschillen in 1975 zeker nog niet kleiner waren geworden. Natuurlijk kwam ik tot de bevinding dat onder de protestgeneratie veel instemming met het nieuwerwetse gedachtegoed bestond. Maar ik kon geen bewijs vinden voor de stelling dat de vooroorlogse generaties het voorbeeld van de protestgeneratie zouden hebben gevolgd. Als er al sprake is geweest van trendvolgers, dan geldt dat eigenlijk vooral voor de generatie na de protestgeneratie, de zogenaamde verloren generatie (Becker 1992). Daarmee vervalt eigenlijk ook Kennedy's interpretatie van trendsetters en trendvolgers: het is blijkbaar niet zo geweest dat intergenerationele conflicten konden worden opgelost omdat de vooroorlogse generaties als het ware water bij de wijn hebben gedaan door de gezette trend van de protestgeneratie te volgen.

Wat blijft er dan over van Kennedy's interpretatie? Niet zoveel, eigenlijk. Natuurlijk is er wel empirische evidentie voor het verschijnsel van de toenmalige generatiekloof rond democratische waarden. Die kloof heeft nog jaren voortbestaan en is pas in de tweede helft van de jaren tachtig, begin jaren negentig gedicht: pas toen waren de verschillen tussen enerzijds de zogenaamde stille en anderzijds de protestgeneratie niet meer significant (wel onderzocht, niet getoond).

Dergelijke longitudinale bevindingen geven aanleiding tot longitudinale vraagstellingen die een groter bereik hebben dan in de studie van Kennedy het geval is geweest, zoals bijvoorbeeld: (1) wat is in de afgelopen decennia precies de trend geweest in de opvattingen over democratische rechten en (2) welke maatschappelijke groepen zijn daarin de trendsetters geweest, en (3) waarom zijn juist deze groepen de trendsetters geweest? Wanneer men dergelijke longitudinale vragen stelt met betrekking tot een *langere* termijn, dan is het mogelijk om niet alleen beschrijvingsvragen (zoals 1 en 2) te stellen en te beantwoorden, maar ook verklaringsvragen (zoals 3). Wat nog veel belangrijker is: door een langere termijn in beschouwing te nemen, wordt het ook mogelijk om theorieën te toetsen, zoals genoemd door Kennedy, waarin verklaringen worden geopperd die enerzijds betrekking hebben op de formatieve context waarin mensen zijn opgegroeid en gevormd (vgl. Mannheim 1928/1964) en anderzijds betrekking hebben op de periodieke context die mogelijk weliswaar vormend is geweest voor de mensen in het betreffende tijdsgewricht (vgl. Menard 1991). Eerdere studies, zoals die van Middendorp (1991), Becker (1992) en Righart (1995) bieden veel aanknopingspunten voor de geregistreerde intergenerationele trendbreuken. Zij noemen zoal: het absolute niveau van de welvaart alsook de jaarlijkse stijging daarvan, het niveau van de werkloosheid alsook de jaarlijkse

veranderingen daarin, het niveau van sociale zekerheid alsook de jaarlijkse veranderingen daarin, de enorme onderwijsexpansie die plaatsvond in met name de toenmalige generaties en tenslotte het proces van secularisering. Wanneer deze verklaring enigszins geformaliseerd zouden worden, zouden ze ook daadwerkelijk getoetst kunnen worden. Dan zouden we op wellicht vruchtbaardere wijze allerlei anekdotische verklaringen kunnen overstijgen.

Noten

I. Dat enkele geval waarin er blijkbaar wel verschillen waren tussen sociale klassen binnen generaties heeft betrekking op de opvattingen over vrije uitoefening van burgerrechten in 1970. In die tijd bleek dat met name de mensen die zich rekenden tot de arbeidersklasse binnen de generaties die waren geboren tussen 1897-1909 alsook tussen 1910-1929 (i.c. de zogenaamde vooroorlogse generatie) sterk geporteerd te zijn van deze opvattingen hetgeen in (veel) mindere mate het geval bleek te zijn voor de middenklassen van die generaties. Deze bevinding is dus strijdig met de speculaties van Kennedy.

Geraadpleegde literatuur

- Becker, H. (1992) *Generaties en hun kansen*. Amsterdam: Meulenhoff.
- Becker, J. en R. Vink (1994) *Secularisatie in Nederland, 1966-1991*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kennedy, J.C. (1995) *Nieuw Babylon in aanbouw: Nederland in de jaren zestig*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Mannheim, K. (1928/1964) Das Problem der Generationen. In: K. Mannheim, *Wissenssoziologie*. Berlijn/Nieuwied, Luchterhand, p. 509-565.
- Menard, S. (1991) *Longitudinal research*. Newbury Park, CA: Sage.
- Middendorp, C.P. (1978) *Progressiveness and conservatism: The fundamental dimensions of ideological controversy and their relationship to social class*. Berlijn/New York/Den Haag: Mouton de Gruyter.
- Middendorp, C.P. (1979) *Ontzuiling, politisering en restauratie in Nederland: De jaren zestig en zeventig*. Amsterdam/Meppel: Boom.
- Middendorp, C.P. (1991) *Ideology in Dutch politics: The democratic system reconsidered 1970-1985*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Righart, H. (1995) *De eindeloze jaren zestig: Geschiedenis van een generatieconflict*. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij de Arbeiderspers.
- Snippenburg, L.B. van (1989) Klassenperceptie en klasse-identificatie in de Verenigde Staten: Overzicht van een kwantitatieve onderzoekstraditie. In: *Sociologische Gids* 1: 8-30.
- Scheepers, P., R. Eisinga, L. van Snippenburg (1992) Working class authoritarianism: Evaluation of a research tradition and an empirical test. In: *The Netherlands Journal of Social Sciences* 2: 103-126.